

Merkezî Sınavlara Hazırlıkta “Fiiilde Çatı” Konusu Üzerine

On The Subject of "Verb Roof" in Preparation for Central Exams

Betül BÜLBÜL OĞUZ – Murat AKTÜRK

Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü / Manisa Celal Bayar University, Faculty of Science and Literature, Turkish Language and Literature Department, betul.oguz@cbu.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-6743-6293

Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Manisa İl Millî Eğitim Müdürlüğü / Manisa Provincial Directorate of National Education, turkakturk@gmail.com, Orcid ID: 0000-0001-5413-2429

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü – Article Type	Arařtırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi – Date Received	7 Temmuz / July 2021
Kabul Tarihi – Date Accepted	16 Eylül / September 2021
Yayın Tarihi – Date Published	20 Eylül / September 2021
Yayın Sezonu	Temmuz – Ağustos - Eylül
Pub Date Season	July – August - September

Atıf / Cite as: Bülbül Oğuz, B.,-Aktürk, M. (2021), Merkezî Sınavlara Hazırlıkta “Fiiilde Çatı” Konusu Üzerine/ on The Subject of "Verb Roof" in Preparation For Central Exams. Turkish Academic Research Review, 6 (3), 863-881. Retrieved from <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr/issue/64962/964204>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tarr>

Copyright © Published by Mehmet ŞAHİN Since 2016- Akdeniz University, Faculty of Theology, Antalya, 07058 Turkey. All rights reserved.

Merkezî Sınavlara Hazırlıkta “Fiilde Çatı” Konusu Üzerine

Betül BÜLBÜL OĞUZ – Murat AKTÜRK

Öz

İlköğretimden üniversiteye kadar görülen eğitimde kademeler arasında geçişin nasıl yapılacağı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Kademeler arası geçişte kullanılan farklı kriterler arasında okul ortalaması, diploma puanı, gidilmek istenen okulun yaptığı sınav ve merkezî sınavları saymak mümkündür. Türkiye’de lise ve üniversite kademelerine geçişte bu yöntemler arasından merkezî sınav uygulaması tercih edilmektedir. Merkezî sınav, uygulaması ve değerlendirilmesi tek merkezden yapılan sınav olarak tanımlanmaktadır. Öğrenciler bu sınavda okullarda aldıkları temel derslerden sorumludurlar. Türkçe de hem soru sayısı hem de puan hesaplamasındaki ağırlığı bakımından sorumlu olunan temel derslerden biridir. Türkçe dersinin bu sınavlarda sorulan iki temel soru tipi vardır. Bunlardan ilki anlam konularına ait soru tipleridir. Anlam soruları, tüm merkezî sınavlarda ağırlıklı bölümü oluşturmaktadır. Sözcüğün, cümlenin ve paragrafın anlamı, anlam konularının bölümlerini oluşturmaktadır. Merkezî sınavlara (üniversite ve liselere giriş sınavları) hazırlık sürecinde öğrencilere Türkçe dersinde anlam konularının yanı sıra dil bilgisi konularından da sorular sorulmaktadır. Bu konuların bir kısmı liselere ve üniversitelere hazırlık aşamasında içerik olarak birtakım farklılıklar gösterse de bazı konular sınav hazırlık süreçlerinin tamamında yer almaktadır. Bunlardan biri olan “Fiilde Çatı” konusu, sınav kaynaklarının konu anlatımı ve test bölümlerinde yer almaktadır. Bu konu, testlerde ve sınavlarda doğrudan sorulabildiği gibi başka dil bilgisi konularıyla birlikte karma olarak da verilebilmektedir. Ayrıca “Anlatım Bozuklukları” konusu kapsamı içerisinde yer alan “Çatı Uyuşmazlığı” maddesinde de çatı konusunun özelliklerine yer verilmektedir. Merkezî sınavlara hazırlık kaynaklarında, Millî Eğitim Bakanlığına ait yayınlarda ve akademik kaynaklarda bu konunun tasnifi, adlandırılması ve soruluş biçimlerinde birtakım farklılıklar görülebilmektedir. Bu araştırmada merkezî sınavlara hazırlık kaynaklarında ve akademik kaynaklarda “Fiilde Çatı” konusunun tasnifiyle ilgili yaşanan ikilemlerin ortadan kaldırılması ve edilgen, dönüşlü, işteş fiillerle ilgili tartışılan bazı örneklerin sınıflandırılması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fiil çatısı, merkezî sınav, edilgen, işteş, dönüşlü

On The Subject of "Verb Roof" in Preparation for Central Exams

Abstract

How the transition will be made between the levels of education from primary education to university varies from country to country. Among the different methods used, it is possible to count the school average, diploma score, the exam held by the desired school and the central exams. Central examination is preferred among these methods in the transition to high school and university levels in Turkey. The central exam is defined as the exam that is administered and evaluated from a single center.

In this exam, students are responsible for the basic courses they take in schools. It is one of the basic courses in Turkish, which is responsible for both the number of questions and its weight in the calculation of points. The Turkish course has two basic question types asked in these exams. The first of these is the question types related to meaning topics. Meaning questions constitute the weighted part in all central exams. The meaning of the word, sentence and paragraph constitute the parts of the meaning issues. During the preparation process for the central exams (university and high school entrance exams), students are asked questions about grammar as well as meaning in Turkish lessons. Although some of these subjects show some differences in terms of content in the preparation phase for high schools and universities, some subjects are included in all exam preparation processes. One of them, "Fiilde Roof", is included in the lecture and test sections of the exam resources. This topic can be asked directly in tests and exams, or it can be mixed with other grammar topics. In addition, the characteristics of the roof subject are also included in the article "Roof Conflict" within the scope of the "Speech Disorders" topic. There are some differences in the classification, naming and questioning of this subject in the preparations for the central exams, the publications of the Ministry of National Education and academic resources. In this research, it is aimed to eliminate the dilemmas related to the classification of the subject of "Fiilde Roof" in the preparation sources for the central exams and in the academic sources and to classify some of the discussed examples about passive, reflexive and homogeneous verbs.

Keywords: Verb frame, central exams, passive, coexisting, reflexive

Structured Abstract

Language is an important tool in the transmission of thoughts and feelings. Individuals who do not master the subtleties of their mother tongue have difficulty expressing themselves in their daily lives, professional lives and social relations. A good mother tongue education is also important in learning foreign languages. For these reasons, individuals have to learn the subtleties of their mother tongue well in the process that starts with their families and continues throughout their school life. Therefore, learning the mother tongue correctly should be seen not only as a process that concerns the teaching life, but also as an important stage that covers the whole life of individuals. Grammar; It is of great importance in terms of comprehending the logic, functioning and subtleties of a language beyond its superficial semantic features. Learning grammar also provides gains in many aspects, apart from the features it provides in relation to that language.

Knowing the rules of Turkish grammar and using these rules correctly in language practice is very important in terms of expressive power and communication. Speaking a language and mastering that language are two different things. For example, knowing the types of words, the frameworks of actions, and the sound events in words are important conditions for using the language correctly. Paying attention to spelling rules, punctuation; It is not only the responsibility of academicians, Turkish teachers and students studying Turkish language literature not to make a speech disorder while speaking and writing. All members of the society, regardless of their occupation, social status, or age group, have to use Turkish correctly and know the subtleties of Turkish. While this is the case, unfortunately, Turkish grammar is taken into the background both in secondary and high school curricula and in central exams, and it is left far behind the meaning issues. Grammar has begun to be perceived not as the basic building block of the language, but as a body of theoretical knowledge that is not very necessary. Turkish grammar lesson was removed from being a stand-alone

lesson in schools and became a small part of the language and expression lesson, then this lesson was also removed and discarded as a detail of the Turkish language and literature lesson. In school exams, on the other hand, as per the regulations, it can be included in a maximum of thirty percent of the questions. Accordingly, there is almost no grammar subject in secondary school and high school textbooks. The same is true for central exams. In the high school entrance exams, a maximum of 3-4 questions in the 20-question section are reserved for grammar, and in the university entrance exams, a maximum of 5-6 questions in the 40-question section in TYT. In AYT, however, no grammar questions are asked. Although there are few grammar questions in these exams, there are explanations and questions about grammar in MSH resources, and grammar topics are explained in preparatory courses and schools. In this process, as in many fields, some dilemmas, inconsistencies and uncertainties can be encountered in grammar. These uncertainties create many situations that make the work of teachers and students difficult in the grammar teaching process.

Different information can be found among different sources, information inconsistent with academic sources may be seen, and some inconsistencies may arise in terminology. Even though there are inconsistencies in the questions asked in different years in the central exams, more than one correct answer can be found in some questions, and these questions are not cancelled. Not canceling these questions puts teachers and exam resources in difficult situations, as well as students preparing for exams. In addition, this situation undermines the trust in the institutions that prepare the central exams.

In this study, one of the issues in which the above-mentioned dilemma situations take place, the topic of the verb Roof has been evaluated. Both the inconsistencies in the classification of the subject and the differences in the naming of some concepts form the basis of the study. The problems caused by the use of the same concept in different forms in different sources were discussed and solutions were suggested. While this study was being conducted, academic sources were taken as a reference, and some issues in academic sources were also evaluated. In addition, evaluations were made about some of the issues in the Turkish Language Institution's Spelling Guide that left students and teachers in dilemma during the preparation process for the central exams.

In this way, it is aimed to set a standard for the issues that students and teachers hesitate during the preparation process for central exams.

Giriş

Temel öğretimden yükseköğretime kadar devam eden eğitimde öğrencilerin kazanımlarının seviyesini belirlemek için çeşitli ölçme ve değerlendirme işlemleri yapılmaktadır. Okullarda çeşitleri, süreleri ya da şartları farklı olan bu ölçme ve değerlendirme işlemi öğrenci başarısı belirlemede ölçüt olarak kullanılmaktadır. Türkiye’de standart uygulaması olan sınavlardan biri ise eğitimin kademeleri arasında geçiş yapılırken gerçekleştirilmektedir. Tüm Türkiye’de eş zamanlı olarak uygulanan bu tip sınavlara “merkezî sınav” denilmektedir. Türk eğitim sisteminde merkezî sınavlar liselere girişte ve liseden üniversiteye geçişte uygulanmaktadır. Dünyanın çeşitli yerlerinde eğitim kademeleri arasındaki geçişi sağlamak için merkezî sınavların yanı sıra kullanılan farklı yöntemler bulunmaktadır. Adrese dayalı kayıt, mezuniyet ortalaması, öğretmen görüşleri, okul başarı ortalaması gibi kriterleri tercih edilen geçiş yöntemleri arasında saymak mümkündür (Demir-Yılmaz: 2019). Türkiye’de bugün üniversite öncesi eğitim; ilkökul, ortaokul ve lise kademelerinden

oluşmaktadır. Bunlardan ilkokul 1 ve 4. sınıf (dört yıl), ortaokul 5 ve 8. sınıf (dört yıl), lise 9 ve 12. sınıf (dört yıl) dönemlerini kapsamaktadır.

Yukarıda sayılan ve ülkelere göre farklılık gösteren uygulamaların bir kısmı Türkiye’de daha önce kullanılmış olan yöntemlerdir. Türkiye’de eğitim kademeleri arasındaki geçişte merkezi bir sınav uygulanması ise 1974 yılına dayanır. Üniversite sınavına giren öğrencilerin sayısındaki artış ve üniversiteye girişin daha objektif kriterlerle belirlenmesi gibi nedenlerle önce bazı üniversiteler ortaklaşa sınav düzenlemeye başlamışlardır. Daha sonrasında ise 1974 yılında, Üniversitelerarası Kurul tarafından üniversiteye girişin tek merkezden yapılmasına karar verilmiş, bunun neticesinde 1974 yılında Üniversitelerarası Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÜSYM) kurulmuştur. 1980 sonrasında YÖK kurulana kadar üniversiteye giriş sınavları bu merkez tarafından yapılmış, 1981 yılında Yükseköğretim Kurulunun bir alt kuruluşu olarak Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi (ÖSYM) kurulmuştur. 2017 yılında ise yine merkezi olarak yapılan üniversiteye geçiş sisteminin son şekli verilmiştir¹.

Üniversiteye giriş dışında temel öğretimden ortaöğrenime geçişte de merkezi sınav uygulaması yapılmaktadır. Orta öğretime geçişte 1997 yılından beri farklı sınavlar uygulanmıştır. Bu sınavlar sırasıyla;

Liselere Giriş Sistemi (LGS)

Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS) 2004-2008

Seviye Belirleme Sınavı (SBS) 2008-2013

Temel Öğretimden Orta Öğretime Geçiş (TEOG) 2013

“Çoğunlukla bir veya birkaç sınav uygulamasına dayanan ortaöğretime geçiş sisteminin, alınan kararlar çerçevesinde düzenlenmesine yönelik çalışmalar sınav sayısı, içeriği, uygulama yöntemi ve değerlendirme kriterleri gibi birçok alanda değişiklikleri beraberinde getirmiştir.” (Dinç-Dere-Koluman: 2014: 401). Bu değişikliklerle birlikte ortaöğretime geçiş sınavı 2018 yılında son hâlini almış ve Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavı uygulamaya konmuştur.

Merkezî Sınavlara Hazırlıkta Türkçe Dersi

Günümüzde her yıl milyonlarca öğrenci² bu sınavlara hazırlanmaktadır. Türkçe dersi her iki kademe geçiş sınavında yer almaktadır. YKS’de sorulan 120 sorudan 40’ını Türkçe soruları oluşturmaktadır. LGS’de ise toplamda 90 soru sorulmaktadır. Bu 90 sorudan 20’si Türkçe dersine aittir.

Her iki merkezî sınavda da Türkçe dersinde sınavda sorumlu olunan konular elbette seviye açısından farklılık gösterse de birbiri ile benzerlik içermektedir. YKS ve LGS’de sorumlu olunan Türkçe konu başlıkları şöyledir:

¹ <https://www.osym.gov.tr/TR,8789/hakkinda.html>

² https://dokuman.osym.gov.tr/pdfdokuman/2020/YKS/yks_sayisal_27072020.pdf

YKS ve LGS’de Türkçe Dersi Konu Dağılımları

YKS Türkçe Konuları	LGS Türkçe Konuları
Sözcükte Anlam	Sözcükte Anlam
Cümlede Anlam	Cümlede Anlam
Parçada Anlam	Parçada Anlam
Anlatım Biçimleri	Görsel Yorumu
Deyim ve Atasözleri	Deyim ve Atasözleri
Ses Bilgisi	Sözel Mantık
Yazım Kuralları	Yazım Kuralları
Noktalama İşaretleri	Noktalama İşaretleri
Sözcük Yapısı	Yazı Türleri
Ad Soylu Sözcükler	Fiilde Çatı
Fiiller	Fiilimsiler
Cümle Öğeleri	Cümle Öğeleri
Cümle Türleri	Cümle Türleri
Anlatım Bozuklukları	Anlatım Bozuklukları

Görüldüğü gibi fiilde çatı, gerek 8. sınıf gerekse 11. sınıf müfredatında yer alan, bu nedenle de liselere ve üniversitelere giriş sınavlarında öğrencilere sorulan konulardandır.

Fiilde çatı konusu gerek LGS gerekse YYS’ye yönelik hazırlanan tüm konu anlatımlı kitaplarda ve soru bankalarında yer almaktadır. Bu kaynakların seçiminde öğretmen ve öğrencilerin kullanma sıklığı, birbirinden bağımsız yayın grupları olması, kolay ulaşılabilirliği gibi ölçütler esas alınmış olup bazı kaynaklarda basım yılına yer verilmemiş olmasından dolayı kaynakça bölümünde bu kaynaklarla ilgili bir tarihlendirme yapılamamıştır.

Fiilde Çatının Tasnifi

Bu konunun tasnifinde ve bazı alt başlıklarının adlandırılmasında sınıf düzeyleri arasında birtakım farklılıklar olmakla birlikte, bazı soru tiplerinde de tutarsızlıklar gözlenmektedir. Bu durum, konunun ve konuyla ilgili soruların anlaşılmasında problemlere neden olmaktadır. Özellikle LGS (Liselere Giriş Sistemi) kaynaklarında yapılan tasnifin YYS (Yükseköğretim Kurumları Sınavları) kaynaklarından ve akademik kaynaklardan farklı olduğu görülmekle birlikte LGS

kaynaklarının kendi aralarında da tutarsızlıklar olduğu göze çarpmakta, bu durum konunun anlaşılmasını zorlaştırmaktadır.

Kimi LGS kaynaklarında “Öznesine Göre Fiil Çatıları” başlığında “Etken ve Edilgen Fiil” alt başlıklarına, “Nesnesine Göre Fiil Çatıları” başlığında ise “Geçişli ve Geçişsiz Fiil” alt başlıklarına yer verildiği ve “Dönüslü Fiil, İşteş Fiil; Ettirgen Fiil, Oldurgan Fiil” alt başlıklarına değinilmediği görülmektedir (Anafen-74). Verilmeyen alt başlıkların metin içerisinde not biçiminde hatırlatılmakta ya da sorularda söz konusu alt başlıkların adları kullanılmadan (dönüslü, işteş, ettirgen, oldurgan) anlamları üzerinden sorular sorulmaktadır (Gama-145, Çanta-136, Karekök-166, FDD-376).

Her birimize ayrı ayrı soru çözdürdü.

Bu cümlede “iş başkasına yaptırma anlamı” vardır. Benzer bir kullanım aşağıdakilerin hangisinde bulunmaktadır?

- A) Doğrusu bu gelişme bütün beklentilerimizi öldürdü.
- B) Bizi neden yerimizden kaldırdı.
- C) Müdür, sekreterine bu konuyla ilgili dilekçe yazdırdı. *
- D) Bana bir masal anlat dedi, küçük kız.

(Gama-145)

Yukarıda verilen soruda C seçeneğindeki “yazdır-“ fiili üzerinden “ettirgen çatı” sorulmuş ancak bu ad özellikle kullanılmamıştır. Bunun yerine ettirgen çatının özelliği verilerek soru sorulmuştur.

Aşağıdakilerin hangisinde özne, işi yapan ve yaptığı işten etkilenen durumundadır?

- A) Yaşlı kadın yerinden hafifçe doğruldu. *
- B) Bahçenin her yeri dikkatlice arandı.
- C) Suçlular kısa sürede yakalandı.
- D) İhtiyaçlarımız hemen temin edildi.

(FDD-379)

Bu soruda da “dönüslü çatılı fiil” istenmiş ancak isim kullanılmadan dönüslü çatının tanımı üzerinden soru sorulmuştur. Kaldı ki bu sorunun A seçeneğinde verilen fiil dönüslülük eki değil isimden fiil yapan bir -l eki almıştır. Dolayısıyla etkilenme yoktur. *Doğrul-* eylemi, kendi kendine olma anlatmaktadır.

- (I) Kuşlar cıvıldaşır.
- (II) Kuzular meleşir.
- (III) Çocuklar koşuşur.
- (IV) Bunların birçoğuyla vedalaştık.

Numaralanmış cümlelerin hangisinde “iş karşılıklı yapma” anlamı vardır?

- A) I
- B) II
- C) III
- D) IV *

(Gama-143)

Bu soruda da “işteş çatı” ile ilgili bilgi tanım üzerinden sorulmuştur.

Millî Eğitim Bakanlığına bağlı ders kitaplarında da özne-yüklem ilişkisi verilirken yalnızca etken ve edilgen çatıdan, nesne-yüklem ilişkisi verilirken yalnızca geçişli ve geçişsiz fiilden söz edilmiş; etkinlik çalışmalarında bu doğrultuda sorular sorulmuştur:

“Aşağıdaki cümleleri özne-yüklem (etken-edilgen) ilişkisi bakımından inceleyiniz.”

(MEB 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2019: 160)

Bereket topraktan bulut gibi köpürtülmüş.

Pehlivan dağlarında, şafaklar büyümüş.

Göge kılıçlar çekilmiş.

“Aşağıdaki cümlelerin özne ve yüklemine, varsa nesnesini bulunuz. Cümleleri nesne-yüklem (geçişli-geçişsiz) ilişkisi bakımından inceleyiniz.”

(MEB 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2019: 171)

Gemi, hızla karaya doğru sürükleniyordu.

Üç tayfayı hırçın dalgalarla kaptırdık.

Çiftliğimde olsaydım keyifle kahvemi yudumluyordum.

Aşağıdaki cümlelerin hangisinin yüklemi nesnesine göre diğerlerinden farklıdır?

- A) Hamuru bir saat dinlendirdi.
- B) Yaz tatilinde Marmaris’e gittik.*
- C) Annesi gelince sofrayı kurardı.
- D) Rüzgâr konulu bir şiir yazdım.

(MEB 8. Sınıf Türkçe Ders Kitabı, 2019: 175)

Bu soruda A, C, D seçenekleri geçişli, B seçeneği geçişsiz olarak değerlendirilmiş; A seçeneğindeki fiil dikkate alınmamış, fiilin geçişsizken aldığı ek ile geçişli hâle getirildiği göz ardı edilmiştir.

Kimi LGS kaynaklarında ise sözü edilen çatı özellikleri hem konu anlatımlarında hem de sorularda ayrıntılı olarak verilmiştir. (Formül-173, Garantör-117)

- I. Yollar her sabah yıkanıyor.
- II. Şehitlerimizi bir törenle andık.
- III. Hepimizi bir öğretmen yetiştirdi.
- IV. Yemek on beş dakikada hazırıldı.

Yukarıdaki numaralandırmış cümlelerin hangisinde yüklem oldurgan bir eylemdir?

- A) I   B) II   C) III *   D) IV

(Formül-184)

Aşağıdaki cümlelerin hangisinin yüklemi ettirgen bir fiildir?

- A) Babam, sonbaharda ağaçların yapraklarını bizlere toplatırdı.*
B) Öğretmenlerimiz boyu kısa arkadaşlarımızı ön sıralara oturturlar.
C) Matematik dersi ile ilgili sorularımızı Ahmet çözerdi.
D) Yusuf, ders aralarında bile kimseyle konuşmazdı.

(Garantör-122)

YKS kaynaklarına gelindiğinde böyle bir ikileme karşılaşmamaktadır. Bu kaynaklarda durum, gerek konu anlatımlarında gerekse sorularda tüm alt başlıklarıyla birlikte verilmektedir:

A. Öznesine Göre Fiil Çatıları

1. Etken Fiil
2. Edilgen Fiil
3. Dönüslü Fiil
4. İşteş Fiil

B. Nesnesine Göre Fiil Çatıları

1. Geçişli Fiil
2. Geçişsiz Fiil
3. Ettirgen Fiil
4. Oldurgan Fiil

(Analitik-147, Kampüs-19, Formül-387, Hedef-188, Palme-346, Final-369)

Akademik kaynakların bir bölümünde de buna benzer tasnifler yapılmaktadır. Caner Kerimoğlu; etken, edilgen, dönüslü, işteş, ettirgen, oldurgan çatıları Türkçedeki çatı türleri olarak sınıflandırmıştır. Kerimoğlu MSH kaynaklarında genelde söz edilmeyen meçhul çatıdan ve katmerli çatıdan söz etmiş ancak bunların ayrı bir çatı kategorisi olmadığını ifade etmiştir. Meçhul çatı, edilgenleştirilen fiilin nesne alıp almamasıyla ilgili bir durumdur. Katmerli çatı ise birden fazla çatı ekinin üst üste gelmesini ifade etmektedir (Kerimoğlu, 2019: 128, 134).

Tahsin Banguoğlu farklı bir çatı sınıflandırması yapmıştır. Banguoğlu, çatıları 1. Yalın Görünüş, 2. Olumsuz Görünüş, 3. Edilen Görünüşü, 4. Dönüslü Görünüş, 5. Karşılıklı Görünüş, 6. Ettiren Görünüşü biçiminde sınıflandırmıştır (Banguoğlu, 1990: 411). Bu tasnif MSH kaynaklarının tasnifinden oldukça farklıdır. Banguoğlu, fiillerin olumsuz çekimlerini de bir çatı özelliği olarak değerlendirmiştir.

Zeynep Korkmaz genel olarak MSH kaynaklarında verilen çatılara yer vermekle birlikte “ettirgen çatı” ifadesini hem ettirgen hem de oldurgan olarak

adlandırılan fiiller için kullanmıştır. Korkmaz, ettirgen çatıyı “etme bildiren geçişli fiiller ile olma bildiren geçişsiz fiilleri; yapma, yaptırma, ettirme bildiren geçişli fiillere çeviren bir çatı türü” olarak ifade etmiştir (Korkmaz, 2007:555).

T. N. Gencan öznesine göre çatıları etken, edilgen, dönüşlü işteş olarak sınıflandırmıştır (Gencan, 2001: 368). Aynı sınıflandırmayı Hikmet Dizdaroğlu’nda da görmek mümkündür (Dizdaroğlu, 1943: 41-47).

Güray König, çatı eklerini tasnif ederken edilgen, dönüşlü, işteş ve ettirgen çatıların varlığından söz etmiş; oldurgan çatı adlandırmasını yapmamıştır (König: 1983: 111).

Ahmet Benzer, nesnesine göre çatıları geçişli, geçişsiz, oldurgan; öznesine göre çatıları etken, edilgen, dönüşlü, işteş ve ettirgen biçiminde sınıflandırmıştır (Benzer, 2011: 1).

Muhsine Börekçi ise çatının eylemin nesnesine göre değil öznesine göre gösterdiği bir özellik olduğunu ve eylemlerin nesne alabilirlik durumlarına göre geçişli-geçişsiz diye değil oluş veya kılış eylemi olmalarına göre değerlendirilmeleri gerektiğini ifade etmiştir (Börekçi & Çelikpazu, 2018: 669).

Tanım ve Tasnif Belirsizlikleri

Çatı konusunun nesneyle değil özne ile ilgili bir kategori olduğu görüşü akademik kaynaklarda ağırlık kazanmaktadır (Börekçi, 2018: 669). Çünkü geçişlilik ve geçişsizliğin fiilin dil bilgisel değil sözlüksel özelliği olduğu belirtilmekle birlikte çatının tasnifi ve adlandırması hususunda farklı görüşler bulunmaktadır (Kerimoğlu, 2019: 128).

Edilgen fiiller, işin kim tarafından yapıldığı bilinmeyen ve gerçek özne almayan fiillerdir ve bu fiillerde “-l, -n” eklerinden bir kullanılır. (Genç adam parkın içinde dövülmüş.) Muharrem Ergin bu tür fiiller için “pasif fiiller” adlandırmasını yapmış ve asıl pasiflik ekinin “-l” olduğunu, “-n” ekinin de sonradan bu görevde kullanıldığını belirtmiştir (Ergin, 1989: 194). Zeynep Korkmaz, edilgen çatıyı “Geçişli ve geçişsiz fiillerden -l- ve -n- ekleri ile kurulan ve öznesi belli olmayan fiil” şeklinde tanımlamıştır (Korkmaz, 1992: 52). Ömer Demircan ise etken-edilgen ayrımını eleştirmektedir. Demircan’a göre bu ayrım İngilizceden çeviri yoluyla yapılmıştır ve Türkçede edilgenliğe özgü bir söz dizimsel bir ayrım yoktur ve edilgenlik aslında bir “gizil çatı” örneğidir (Demircan, 2003: 92).

Dönüşlü fiiller, öznenin yaptığı işten yine kendisinin etkilendiği ve işin yapana geri döndüğü fiillerdir ve bu fiiller de edilgenlikte olduğu gibi “-n” ekini alır. (Bu hatayı yaptığı için dövünüyor.) Caner Kerimoğlu dönüşlülüğü “İşi yapanın işten etkilenmesi” şeklinde tanımlamıştır (Kerimoğlu, 2019: 129). Dönüşlü çatıyla ilgili olarak akademik kaynaklarda belirtilmekle birlikte MSH kaynaklarında yer verilen bir husus da şudur: Dönüşlülük eki yalnızca geçişli fiillere getirilebilir. Aksi durumda hareketin sonucunun bir varlığa yönelmesi söz konusu olmaz (Balyemez, 2018: 67). Kerime Üstünova, bir durumdan bir başka duruma geçişi anlatan ve -lAn ekiyle genişletilen fiilleri (esinlen-, söylen-, yüklen-, toplan-...) dönüşlü kabul etmemiştir (Üstünova: 2016). İşteş fiiller, işin en az iki kişi tarafından karşılıklı veya birlikte yapıldığı fiillerdir ve bu fiiller “-ş” ekini alır. (Çocuklar okulda dövüşmüşler.) Muharrem Ergin bu eki “ortaklaşma eki” olarak adlandırır ve işteş fiilleri birden fazla fail tarafından yapılan fiiller olarak tanımlar (Ergin, 1989: 197). Etken fiiller, gerçek

öznenin belli olduğu ve herhangi bir çatı eki almayan fiillerdir. (Adamı yolun ortasında dövdü.)

Daha önce de belirtildiği gibi çatı, fiillerin özneleriyle ilgili bir sınıflandırma olarak kabul edilse de MSH kaynaklarının tümünde ve bazı akademik kaynaklarda da çatı unsurları içerisinde değerlendirilmektedir (Demir, 2020: 327; Balyemez, 2018: 63). Geçişli fiiller nesne alabilen (Dün akşam beni aramış.), geçişsiz fiiller nesne alamayan fiillerdir. (Onun sözlerine çok güldüm.) Oldurgan fiil adlandırması MSH kaynaklarının tamamında “Geçişsiz fiillerin “-tır, -t, -ır” eklerinden birini alarak geçişli olduğu filler” biçiminde tanımlanırken bu tanımlı kullanan akademik kaynaklar da vardır (Demir, 2020: 327; Demiray, 1967: 93; Ediskun: 1996: 226). Zeynep Korkmaz ise “geçişsiz fiillerin ek alarak geçişli yapıldığı veya geçişli fiillerin ek alarak başka bir kişiye yaptırıldığını gösteren (çift geçişli) fiiller” şeklinde bir tanımlama yaparak yalnızca ettirgen fiil adlandırmasını yapmıştır (Korkmaz, 1992: 59). Sedat Balyemez de ettirgen-oldurgan biçiminde ayrı bir adlandırmanın yanlış olduğunu ve ettirgenliğin nesneden çok özneyi ilgilendiren bir durum olduğunu ifade etmiştir. (Balyemez, 2018: 68) Ahmet Benzer, oldurgan fiillerin geçişsiz fiillerin geçişli yapılması biçiminde tanımlanmasının yanlış olacağını, bu durumun “olma bildiren fiilin yapma bildirmesi” şeklinde tanımlanabileceğini belirtir (Benzer, 2011: 11). Muhsine Börekçi, ettirgen çatı tanımında verilen “geçişlilik derecesinin artması ve eylemi bir başkasına yaptırma” ifadeleri arasında çelişki olduğunu ve “geçişlilik derecesinin artırılması ifadesinin kullanılmaması; ettirgen çatının öğretiminde geçişlilik ve geçişsizlik kavramlarından bahsedilmemesi gerektiğini belirtmiştir (Börekçi & Çelikpazu, 2018: 699).

Kaynaklarda verilen tanımlar ve bu tanımlar doğrultusunda yapılan tasnifler bazı belirsizliklere neden olmakta ve konunun farklı sınıf düzeylerinde anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Örneğin öznesine göre fiil çatılarında etken çatının tanımı şu şekilde verilmektedir: “Öznesi belli olan, işi öznenin yaptığı anlatan eylemlere etken eylem denir” (Palme-348). Bu tanım diğer kaynaklarda da benzer biçimlerde. Bu tanımdan anlaşılan şudur: Etken çatıda gerçek özne vardır, işi yapan gerçek manada bellidir; diğer maddelerde (edilgen, dönüşlü, işteş) bu durum söz konusu değildir. Oysaki söz konusu maddelerden bu tanımın dışında kalan yalnızca edilgen çatıdır. Bu tanım ve tasnif öğrencilerde dönüşlü ve işteş çatılarda gerçek öznenin olmadığı düşüncesini doğurmaktadır. Oysaki işteş çatı da dönüşlü çatı da gerçek öznesi olan ve öznenin söz konusu işi yaptığı çatılardır. Dönüşlü çatıda ayrıca öznenin işten etkilenmesi, işteş çatıda ise ayrıca öznenin belirtilen işi karşılıklı ya da birlikte yapması söz konusudur. Yani aslında dönüşlü ve işteş çatı da bir etken çatıdır.

Ettirgen fiillerde ise geçişli bir fiilin çatı eki alması ve bunun sonucunda cümlede ikinci bir eyleyenin varlığının sezilmesi söz konusudur (Börekçi: 2004, Demircan: 2003). Ettirgenlik ve oldurganlık eki olarak adlandırılan ekler için (-t, -r, -DİR) Kerime Üstünova “yaptırım ekleri” adlandırmasını yapar ve şu ifadeleri kullanır:

“Geçişli eylem, yaptırım eklerini aldığı anda nesne adına değişen bir durum yoktur. Kurulan cümlede yine birincil nesne bulunur. Geçişsiz eylemin yaptırım eki alması da nesne adına bir değişik yaratmaz çünkü yaptırım eki, eylemi geçişli yapmaz. Yaptırım ekleri, özne-yüklem arasındaki ilişkileri düzenleyen eklerdir. Dolayısıyla geçişlilik, özneye göre belirlenmediğinden yaptırım eki alan geçişsiz eylemi geçişli saymak ve nesne alır konuma gelmesini beklemek yanlıdır. Bir eylemin nesne alıp almaması, dilbilgisel bir durum değildir. Özne-nesne ilişkisini gösteren geçişsizlik-geçişlilik, yapısal özellik değildir. Bunlar da tıpkı etkenlik gibi eylemde doğuştan var olan niteliklerdir. Bu yüzden sadece

kavramsal, sözlüksel bir ayırım olarak ele alınmalıdır” (Üstünova, 2012: 12).

Tasnifteki bu durum, özellikle soru çözümlerinde yanlış anlaşılmalara neden olmakta ve konunun mantığının öğrenilmesi sürecinde sıkıntılara yol açmaktadır.

“Bu proje için haftalardır hazırlanıyoruz.” **cümlesindeki özne-yüklem ilişkisi aşağıdakilerden hangisinde vardır?**

- A) Adım listeden çıkarılmış.
- B) Caddeler bayram için süsleniyor.
- C) Böylece bütün ev temizlendi.
- D) Kadın, hayretle etrafına bakıyordu.*

(Hedef-194)

Bu soruda öznesine göre fiil çatısı soru köküyle özdeş olan seçenek sorulmuştur. Soruda vurgulanan nokta soru kökünde ve D seçeneğinde gerçek öznenin olması, diğer seçeneklerde ise edilgen çatılı bir eylem bulunması nedeniyle gerçek öznenin yer almamasıdır. İlk bakışta soruda bir problem yok gibi görünse de yukarıda sözü edilen tasnife göre bu soruda bir hata oluşmaktadır. Zira soru kökündeki “hazırlanıyoruz” fiili dönüşlü, A seçeneğinde “çıkarılmış” fiili edilgen, B seçeneğinde “süsleniyor” fiili edilgen, C seçeneğinde “temizlendi” fiili edilgen, D seçeneğinde “bakıyordu” fiili etkendir, yani soru kökündeki fiilin çatısı ile doğru cevaptaki fiilin çatısı uyuşmamaktadır. Tasnifin getirdiği yanlış anlaşılma sorununun da yanlış anlaşılmasına neden olmaktadır.

“İnceden inceye boyanmaz mıydın?” **dizesinde görülen özneye göre çatı özelliği aşağıdakilerin hangisinde vardır?**

- A) Saklı sevdalara boyun eğdin.
- B) Hangi bulutlara niçin sarıldın?*
- C) Bu karpuz ne zaman kesildi?
- D) Etrafta yaprak kıpırdamıyor.

(Formül 8, 188)

Bu soruda ise yukarıdaki sorunun aksine soru kökündeki cümlelinin yüklemi, öznesine göre dönüşlü olarak alındığı için A ve D seçeneklerindeki etken fiillerden farklı kabul edilmiştir. Bu durum üstteki sorunun bakış açısına ters düşmektedir.

Merkezî sınavlara yönelik kaynaklarda bu ve benzeri birçok soruyu görmek mümkündür. Gerek bu tür sorularda yaşanabilecek karmaşayı ortadan kaldırmak gerekse konunun kavranmasını kolaylaştırmak için Fiilde Çatı konusunda farklı bir sınıflandırma yapılması mümkün olabilir. Bu sınıflandırmada öznesine göre fiil çatılarını etken ve edilgen şeklinde iki ana başlığa ayrılarak dönüşlü ve işteşi etken çatının alt başlıkları olarak verilebilir. Aynı şekilde nesnesine göre fiil çatılarında da madde, geçişli ve geçişsiz olmak üzere iki ana başlığa ayrılarak oldurgan ve ettirgen, fiiller ise geçişli ve geçişsiz çatıların kapsamında değerlendirilebilir.

Edilgen ve Dönüslü Fiiller

Fiilde Çatı konusuyla ilgili bir başka ikilemlilik durum ise bazı edilgen ve dönüslü fiillerin adlandırılmasıyla ilgilidir. Edilgen ve dönüslü fiillerin en önemli ortak yönleri aldıkları eklerdir. Her ikisi de “-n” ekini alabilir. Bu fiillerin temel farkı ise öznelerindedir. Edilgen fiillerde işi yapan unsur belirsizdir. (Kapılar maça iki saat kala açıldı.) Dönüslü fiillerde ise gerçek özne mevcuttur ve özne işi “kendi kendine” gerçekleştirmektedir. (Fırsatı kaçırdım diye çok dövündü.) Bununla birlikte bazı fiillerin edilgenlik ve dönüslülük özellikleri ancak cümledeki anlamları dikkate alındığında anlaşılabilir. (alın-, avlan-, atıl-, yıkan- vb.) Bu fiiller için bazı araştırmacılar “ikili çatı” adlandırmasını yapmıştır. (Topaloğlu, 1989; Hatiboğlu, 1978; Korkmaz, 1992) Ancak burada dikkat edilmesi gereken temel nokta dil ile ilgili tüm unsurların cümlenin bağlamı içinde değerlendirilmesi gerekliliğidir. Bir ekin işlevi, bir kelimenin anlamı veya görevinin ancak içinde bulunduğu cümleden hareketle yorumlanması ve adlandırılması gerekmektedir.

Bu iki çatı unsuruyla ilgili olarak MSH kaynaklarında verilen tanımlardan bazıları şu şekildedir:

“Cümlede özne işi yapmıyor fakat işten etkileniyorsa eylem edilgendir. Cümlede özne, yaptığı işten yine kendisi etkileniyorsa böyle cümlelerin yüklemi dönüslü çatıda bir eylemdir” (Formül-387).

“Cümlede gerçek özneleri belli olmayan fiillere edilgen fiil denir. Öznelerinin yaptığı işten yine özneleri etkilenen fiillere dönüslü fiiller denir” (Final-369).

“Öznesi yapıcı olmayan, eylemi kimin gerçekleştirdiği bilinmeyen fiiller edilgendir. Dönüslü fiillerde öznenin yaptığı iş kendi üzerine döner. Yani özne hem işi yapan hem de işten etkilenen durumundadır” (Hedef-191).

“Yüklemde bildirilen işi, kimin yaptığı belli olmayan eylemlere edilgen eylem denir. Dönüslü eylemlerde özne görevindeki sözcük hem eylemi yapar hem de bu eylemden etkilenir” (Palme-350).

Görüldüğü gibi MSH kaynaklarındaki tanımlar birbirine oldukça yakındır. Akademik kaynaklara bakıldığında da benzer tanımlara rastlamak mümkündür:

“Bir fiilin edilgen olabilmesi için biri biçimsel diğeri anlamsal iki özelliğe sahip olması gerekir. Biçimsel özellik (-l-) ve (-n-) ekleridir. Anlamsal özellik bu ekleri almadan önceki fiilin failinin gizlenmiş olmasıdır: Cam kırıldı. Dönüslülük için de (-l-) ve (-n-) ekleri şarttır. Örneği çok az da olsa (-ş-) eki de dönüslülük yapabilir. (Ali otobüse yetişemedi.) Dönüslülüğün anlamsal şartı işi yapanın işten etkilenmesidir: Ali giyindi. (-n-) eki giy- fiiline gelmiştir ve fiili yapan Ali, giyme işinden etkilenmiştir” (Kerimoğlu, 2019:129).

“Edilgen çatı, geçişli ve geçişsiz fiillerden (-l-) ve (-n-) ekleri ile kurulan ancak fiilin gösterdiği işin kimin tarafından yapıldığı belli olmayan, öznesi belirsiz fiil çatısıdır. Dönüslü çatı, fiildeki oluş ve kılışın doğrudan doğruya özneye dönüşünü gösteren ve çoklukla

fillerden (-n-), bazen de (-l-) ve (-ş-) ekleri ile kurulan fiil şeklidir: geçinmek, korunmak, açılmak, girişmek..." (Korkmaz, 1992:47,52).

Muharrem Ergin pasiflik (edilgenlik) ekinin (-l-), dönüşlülük ekinin (-n-) olduğunu ancak (-n-) ekinin zamanla pasiflik de bildirmeye başladığını belirtir. Ergin'e göre, pasif fiiller bir uğranılma ve maruz kalma ifade ederler. Bu fiiller fail isterler, bu fiillerde fail vardır fakat bu fail pasiftir. Pasiflik ekinin getirildiği geçişli fiilin gösterdiği harekete maruz kalır. O hareketi pasif fiilin faili yapmaz, o hareket kendisine yapılmış olur. Karşılıkları hareket o hareketi yapan veya olan nesnenin üzerine döndüğü için (-n-) eki ile yapılan bu fiillerle dönüşlü fiiller denir" (Ergin, 1989: 192,193).

"Söz içinde kimse olan isim, fiilden etkilenme durumunda ise o fiil tabanı -il- eki alıp edilen görünüşüne (aspect passif) girer. (Tutuklu Sivas'a gönderilecek.) Söz içinde kimse olan kendisi üzerinde kılıcıysa fiil tabanı bir -in- eki alıp dönüşlü görünüşe (aspect reflexi) girer. Böylece fiilin etkisi kimse üzerine dönmüş olur. (Bu adam fazlaca övünüyor)" (Banguoğlu, 1990: 413,414).

"Dönüşlülük fonksiyonu ile fiilden fiil yapan ek olarak verilen ve al-ı-n-, sal-ı-n-, gez-i-n- ... örnekleri verilen bu ek, aslında nesnesi kendi dönüşlülük zamirinden ya da iyelik ekli isimden oluşan nesneyi, öznedeyi birleştirme ya da ortadan kaldırma ekidir: "Ayşe saçını taradı." cümlesinde nesne iyelik eki almıştır ve yüklemi oluşturan fiil kılış fiilidir. Bu durumda dilde en az çaba yasası gereği nesne yerine fiilin üzerine -N- eki getirilerek "Ayşe tarandı." şeklinde bir dizge oluşturulabilir. "Ahmet kendini dövdü." Örneğinde de geçişli kılış fiilinin istediği nesne dönüşlülük zamiri olduğu için fiile getirilecek olan dönüşlülük ekiyle "Ahmet dövündü." şeklinde ortadan kaldırılabilir" (Delice, 2002: 190).

"Edilgen çatıda özne, cümle dışında bırakılır. Böylece bildiri, eyleyenin kestirilemeşiyle yüzey yapıda yoksullaşır. Bu; bildiride öznenin anlamsal değeri olmadığı, yeri olmadığı anlamına gelir. Ancak öznenin yokluğunu göstermez. Sadece öznenin egemenliğine son verilmiş, bazen de egemenlik el değiştirilmiş olur. Dolayısıyla edilgen eylem, öznesi olmayan eylem değildir" (Üstünova, 2006: 4).

"Edilgen çatılarda ikincil eyleyen durumundaki nesne dil bilgisel özne durumunda olup yapan / eden özne ya örtülü özne olarak sözcüye dahil edilmiş ya da sözcenin dışına atılmıştır. Gerçek özne yoktur. Nesne, sözde özne olarak kullanılır" (Börekçi 2004: 496).

Jean Deny, edilgen ve dönüşlü fiillerin ayrımı noktasında dönüşlü fiillerin tabanlarının (kök) geçişli olması gerektiğini ifade etmiştir (Deny, 1941: 344). Ancak bu duruma aykırı farklı örneklerle karşılaşmak mümkündür. Söz gelimi "O hırçın kız şimdilerde durulmuş." örneğinde geçişsiz fiil (dur-) dönüşlü olmuştur.

Bu bilgiler ışığında edilgen ve dönüşlü fiillerle ilgili olarak şu sonuçlara ulaşmak mümkündür:

1. Hem edilgen hem de dönüşlü fiiller -n- ekini mutlaka almaktadır.

2. Edilgen fiillerde, gerçek özne belli değildir ancak dönüşlü fiillerde gerçek özne mevcuttur.
3. Edilgen fiillerin yüklem olduğu cümlelerde nesne, özne (sözde özne) görevini üstlenmektedir. Dolayısıyla geçişsiz fiiller edilgen yapıldığında cümlede herhangi bir özne varlığından söz edilemez (meçhul çatı).
4. Edilgen fiillerde *-l-*, *-n-* ekleri fiile “başkası tarafından” anlamı katarken dönüşlü fiillerde aynı ekler “kendisi tarafından, kendi kendine” anlamlarını yüklemektedir.
5. Edilgen fiillerde işi yapan ve işten etkilenen varlıklar farklıdır. Dönüşlü fiillerde ise işi yapan ve işten etkilenen aynı varlıklardır.

Ali, dün akşam çok **övüldü**.: Öven başkası, övülen Ali. (edilgen)
Araba bahçede **yıkandı**.: Yıkayan başkası, yıkanan araba. (Edilgen)

Ali, dün akşam çok **övündü**.: Öven Ali, övünen Ali. /Ali, Ali’yi övdü.
(dönüşlü)
Maçtan sonra **yıkandım**.: Yıkayan ben, yıkanan ben. /Ben, beni yıkadım.
(dönüşlü)

Görüldüğü gibi edilgen fiillerle dönüşlü fiiller arasındaki en önemli farklardan biri edilgen fiillerde işi yapan ile işten etkilenen varlıkların farklı, dönüşlü fiillerde aynı olmasıdır. “Ali övüldü.” cümlesinde öven ve övülen farklı kişilerken “Ali övündü.” cümlesinde öven ve övülen aynı kişilerdir yani Ali kendini övmüştür. Bu duruma daha pek çok örnek vermek mümkündür: dövündü, taranmış, yıkandı...

MSH kaynaklarındaki sorularda ve kimi akademik kaynaklarda dönüşlü fiil olarak verilen bazı fiillere bakıldığında bunların yukarıda yapılan açıklamalarla örtüşmediği görülmektedir.

Zeynep Korkmaz “zehirle-n-” fiilini dönüşlü fiillere örnek olarak vermiştir (Korkmaz, 2007:550). Bu fiili iki anlamda kullanmak mümkündür (ikili çatı). Bunlardan biri, “Birkaç sokak köpeği kimliği belirsiz kişiler tarafından zehirlenmiş.” cümlesindeki anlamdır. Bu cümlede zehirleyen ve zehirlenen farklıdır. Fiil, edilgen durumdadır. “Bana ikram edilen yemekten zehirlendim.” cümlesindeki anlam Zeynep Korkmaz’ın dönüşlü çatı başlığında verdiği anlamdır. Burada fiil *-n-* ekini almıştır fakat dönüşlü fiillerde görülen öznenin işi yapan ve işten etkilenen özelliğini göstermemektedir. Zehirleme işini yapanla zehirlenme işini yapan farklıdır. Yani cümlenin bağlamına göre kişi, kendini zehirlememiştir.

Zeynep Korkmaz “gör-ün” fiilini de dönüşlü fiillere örnek vermiştir (Korkmaz, 2007: 550). “Bugün çok şık görünüyorsun.” cümlesinde yüklem durumundaki “görünüyorsun” fiili, “görülüyorsun” fiilindeki gibi bir edilgen özelliğe sahip olmamakla birlikte tam olarak dönüşlü fiil özelliği de göstermemektedir. Bu fiile dönüşlü diyebilmek için birinci ve ikinci fiillerin aynı fiillerce yapılması gerekir. Oysaki bu fiilde gören ve görünen başkadır. Görme işinin öznesi sözü söyleyen kişi, görünme işinin öznesi ise sözün söylendiği kişidir. Aynı durum “Kara göründü.” örneği için de düşünülebilir. Bu örnekte de karanın kendi kendine görünmesi değil birilerinin kararı görmesi söz konusudur.

“Babasının sözlerine çok kırıldı.” cümlesinde yüklem durumundaki “kırıldı” dönüşlü olarak gösterilmektedir (Farklı Sistem-291). Fiil, *-l-* ekini almıştır ve bu ek

edilgen eylemlerde kullanılan bir ektir. Ayrıca bu fiil, dönüşlü fiillerin en belirgin özelliğiyle uyum göstermemektedir. Kırılma eylemini sözü söyleyen kişi yapmakla birlikte ilk eylemi yani kırma eylemini aynı özne gerçekleştirmemektedir. Yani dönüşlü fiillerde olduğu gibi özne kendini kırmamaktadır. Bir başka ifadeyle kıran ve kırılan farklıdır. Kırılma işinin öznesi sözü söyleyen, kırma işinin öznesi ise babası ya da babasının sözleridir.

“Ben o yârin gözlerine vuruldum.” cümlesinin yüklemine de benzer durum söz konusudur. Burada eylemin “Dedesi savaşta ayağından vurulmuş.” cümlesinin edilgen yükleminden farklı olduğu çok açıktır ancak fiil tam olarak dönüşlü bir özellik de göstermemektedir. Cümlede vurma ve vurulma işlerinin faileri farklıdır. Vurulma işinin öznesi sözü söyleyendir. Vurma işinin öznesi ise yârin gözleridir.

Bu örneklerin sayısı artırılabilir. Belirsiz bir özne taşımadıkları için edilgen olarak adlandırılması mümkün olmayan bu fiilleri, işin özneye geri dönmemesinden dolayı dönüşlü olarak kabul etmek de mümkün değildir. Bu fiiller, yapan ve etkilenenin farklı olması bakımından edilgen fiile, sözde özne taşıması yönüyle dönüşlü fiile yakındır. Bu nedenle söz konusu fiiller çatı konusuyla ilgili olarak yeni bir tasnifi gerekli kılmaktadır. Engin Yılmaz, “çarpıl-, vurul-, geril-, kurul-, yayıl-, yıkıl-“ gibi bazı fiilleri mecazlaşarak dönüşlülük eğilimi gösteren fiiller olarak değerlendirmiştir (Yılmaz, 2001: 265).

İşteş Çatı

İşteş çatı konusu bütün MSH kaynaklarında yer alan bir konudur. Özneyüklem ilişkisine göre çatı konusunun alt başlığı olarak etken, edilgen ve dönüşlü çatıyla birlikte verilir. İşteş çatının tanımı kaynaklar arasında ufak tefek farklılıklar gösterse de genelde şu şekildedir: Belirtilen işin en az iki özne tarafından karşılıklı veya birlikte yapıldığı fiillerdir. İşteşlik, fiil kök ya da gövdesine getirilen -ş ekiyle sağlanır.

Onunla sinemanın önünde selamlaştık. (Karşılıklı)
 Babamla geçen akşam telefonlaştık. (Karşılıklı)
 Hızla gelen arabayı görünce sağa sola kaçıştık. (Birlikte)
 Onlarca yolcu otobüse doluştu. (Birlikte)

Kimi MSH kaynaklarında işteş fiillerin bir üçüncü anlamından söz edilir: Nitelikte eşitlik. Bu kullanımda “-IAş” eki, fiile “önceden var olmayan, sonradan edinilen” anlamı katar (Final-156, FDD 8-284, Final Tür-Ed.-369).

O bakımsız bahçeler bahar gelince güzelleşti.
 Sen son günlerde iyice tembelleştin.

Bu konuda Zeynep Korkmaz, ad ve sıfatlardan +IA- ekiyle kurulmuş “yapma”, “etme” ve “olma” bildiren fiil gövdelerine gelerek bunları birer geçişsiz fiile çeviren -ş- ekinin işteşlik ekiyle karıştırmaması gerektiğini belirtmiş (ağır-la-ş-, beyaz-la-ş-, durgun-la-ş-, güzel-le-ş-); bollaş-, güzelleş-, iyileş- gibi örnekleri dönüşlü çatı başlığında değerlendirmiştir (Korkmaz, 2007: 552,553).

Muharrem Ergin’e göre ise -ş ekinin ortaklaşma ve oluş fonksiyonları vardır. Ortaklaşma fonksiyonu iki şekilde ortaya çıkar: karşılıklı yapıma, birlikte yapıma. M. Ergin, özellikle *-la*, *-le* eklerinin üzerine gelen -ş ekinin ortaklaşmadan çok oluş dönüşlü bir anlama büründüğünü ifade etmiştir: *güzelle-ş-*, *çirkin-le-ş-*... (Ergin, 1989:321).

Muhsine Börekçi, “esmerleşmek” gibi fiillerin işteş olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir. (Börekçi & Çelikpazu, 2018: 699)

Caner Kerimoğlu, örneği az olmakla birlikte -ş ekinin dönüşlülük bildirdiğini (Ali otobüse yetişemedi.) belirtmiştir (Kerimoğlu, 2019:29).

Fuat Bozkurt da *büzüş-*, *yetiş-*, *alış-* gibi fiillerde -ş ekinin dönüşlülük anlamı taşıdığını belirterek bu filleri dönüşlü olarak kabul etmiştir (Bozkurt, 2004:144).

Doğan Aksan, edilgenlik eklerini *-l*, *-n*; dönüşlülük eklerini ise *-l*, *-n* ve *-ş* olarak belirtmiştir (Aksan, 1983: 219).

Sedat Balyemez, *-(I)ş/-(U)ş* ekli bazı fiillerde fiildeki hareketin doğrudan özneye döndüğünü, bu nedenle söz konusu fiillerin dönüşlü olduğunu belirtmiştir (Balyemez, 2018: 66).

Tahir Nejat Gencan ise bu görüşlere karşıt olarak işteş fiilleri tanımlarken “karşılık ve birlik” kavramlarının dışında nitelikte eşitlikten söz etmiş ve “esmerleş-, iyileş-, beyazlaş-“ gibi fiilleri işteş kabul etmiştir (Gencan, 2007: 391).

İşteş kelimesinin yapısı incelendiğinde kelimedeki *-daş* ekinin isimlere gelerek bir ortaklık anlamı kattığı görülür. Vatandaş aynı vatani, sırdaş aynı sırrı, ülküdaş aynı ülküyü, meslektaş aynı mesleği paylaşan kişileri ifade eder. Yani bu ekin kendisi de “birden fazla kişi” vurgusu yapar. İşteş kelimesinde de bu ek, bir işi yapan birden fazla kişiyi ifade eder. Bu iş bazen karşılıklı, bazen de birlikte yapılabilir. Dolayısıyla tek özne tarafından da yapılması mümkün olan bir fiil işteşliği ifade etmez. Bazı kaynaklarda ifade edilen nitelikte eşitlik, *-ş-* ekinin *+lA-* ekinin üzerine gelerek fiile nitelik değiştirme ve bir oluş anlamı katmasıdır. Ancak bu anlam işteş fiilin tüm kaynaklarda yer alan tanımıyla ve “işteş” kelimesinin anlamıyla örtüşmemektedir. *Güzelleş-*, *bronzlaş-*, *esmerleş-* gibi fiiller tek özne tarafından yapılabileceğinden işteş olarak kabul edilmemelidir.

Sonuç ve Öneriler

Fiilde Çatı konusunun, sınıf düzeylerine göre farklı alt başlıklarla verilmesi öğrencilerin konuyu kavramalarında sorun teşkil etmektedir. Ayrıca sınıflandırma yapılırken akademik kaynaklardaki tanımlamaların dikkate alınması ve daha kolay anlaşılır bir sınıflandırma yoluna gidilmesi gerekmektedir. Özellikle akademik kaynaklarda verilen çatının özne-yüklem ilişkisiyle ilgili bir yapı olduğu ve geçişlilik-geçişsizliğin kelimelerin sözlüksel nitelikleriyle ilgili bir durum olduğuna yönelik bilgiler MSH kaynaklarında da yer bulmalıdır. Aynı şekilde dönüşlü fiillerin nesne alabilen fiillerden oluşması gerektiği konusunda da bilgiler bu kaynaklarda öğrencilere aktarılmalıdır. Bununla birlikte ettirgen fiillerdeki “iş başkasına yaptırma anlamı”ndan hareketle bu çatının nesneyi değil özneyi ilgilendiren bir özellik taşıdığı vurgulanmalı ve MSH kaynaklarında sıklıkla belirtilen “geçişlilik derecesini artırma” tanımının doğurduğu çelişki ortadan kaldırılmalıdır. İşteş çatı bahsinde “nitelikte eşitlik” adıyla yer verilen ve işteş özellik göstermeyen *güzelleş-*, *bronzlaş-* gibi fiiller bu başlık altında verilmemelidir. Ayrıca edilgen fiil olmamakla birlikte öznenin yaptığı işten yine kendisinin etkilenmesi kuralına uymaması nedeniyle dönüşlü fiil özelliği de göstermeyen ancak pek çok kaynakta dönüşlü olarak adlandırılan fiiller yeni bir çatı tasnifini zorunlu kılmaktadır.

Kaynakça

- Aksan, D. (1983). *Sözcük Türleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Alp, A. & Karadağ, E. & Yurdakul, H. & Kaya, Ö. (2017). *Türkçe Soru Föyleri TYT 1. Oturum*. İstanbul: Farklı Sistem Yayınları.
- Balyemez, S. (2018). *Dil Bilgisi Üzerine Açıklamalar*. Ankara: Pegem Akademi.
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Benzer, A. (2011). *Türkçe Öğretiminde Çatı Konusu ve Biçime Dayalı Yeni Bir Sınıflama*. Gazi Üniversitesi Türkçe Eğitimi ve Öğretimi Araştırmaları Dergisi. C: 1, S: 1.
- Bozkurt, F. (2004). *Türkiye Türkçesi-Türkçe Öğretiminde Yeni Bir Yöntem*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Börekçi, M. (2004). *Türkçe Öğretimi Bakımından Çatı Kavramı*. V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I. Ankara, 487-500.
- Börekçi, M. & Çelikpazu, E. (2018). *Ortaöğretim Onuncu Sınıf Öğrencilerinin Fül Çatısı İle İlgili Kavram Yanılgıları*. Turkish Studies Educational Sciences. International Balkan University. 13/27. s.: 669.
- Delice, H.İ. (2002). *Yüklem Olarak Türkçede Fül*. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi. Aralık Cilt : 26 No:2 185-212.
- Demir, S. B. & Yılmaz T. A. (2019). En iyisi bu mu? Türkiye’de Yeni Ortaöğretime Geçiş Politikasının Velilerin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19 (1), 164-183.
- Demiray, K. (1967). *Temel Dilbilgisi Lise 1-2-3*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.
- Demircan, Ö. (2003). *Türk Dilinde Çatı*. İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri*. (Çev.: Ali Ulvi Elöve). İstanbul: Maarif Vekaleti Yayınları.
- Dinç, E., Dere, İ. & Koluman, S. (2014). Kademeler Arası Geçiş Uygulamalarına Yönelik Görüşler ve Deneyimler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S: 17, s.: 397-423.
- Dizdaroğlu, H. (1963), *Türkçede Füller*, 1. bs., Ankara: TDK Yayınları.
- Dolaner, K. & Tatlı, T. (2012). *Temel Bilgilerle Türkçe Soru Kitabı*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Ediskun, H. (1996). *Yeni Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 5. Baskı.
- Er, M. & Taran, N. (Ed.). *8. Sınıf Türkçe Soru Bankası*. Ankara: İşleyen Zeka Yayınları.
- Erdoğan, G. & Öksüz, M. & Yaman, Y. (2019). *8. Sınıf Türkçe Soru Bankası*. Ankara: Gama Okul Yayınları.
- Ergin, M. (1989). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım Yayım Tanıtım.

- Eselioğlu, H. & Set, S. & Yücel, A. (2019). Yücel, A. (Ed.). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Türkçe 8 Ders Kitabı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gencan, T.N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Yayınları.
- Gencan, T.N. (2001). *Dilbilgisi*, 1. bs., Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Hayat, M. & Özkaynak, F. *LGS Türkçe Soru Bankası*. Ankara: Çanta Yayıncılık.
- Hatiboğlu, V. (1978). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Kapusuzoğlu, R. *Türkçe-Edebiyat Konu Anlatımlı-YGS-LYS*. İstanbul: Hedef Yayınları.
- Karaca, H.V. *Türkçe-Edebiyat Konu Anlatımlı-ÖSS*. İstanbul: Formül Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2019). *Dilbilgisi Yazımı ve Öğretimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Korkmaz, Z. (1992). *Grammer Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri, Şekil Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- König, G. (1983). *Türkçede Çatı*. H.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi. Özel Sayı. s.: 111. Ankara.
- Meşe, T. (Ed.). *8. Sınıf Türkçe Soru Bankası*. Ankara: Garantör (Data Yayınları).
- Örskaya, İ. *Türkçe-Edebiyat Uygulamalı Yöntemle Konu Anlatımlı-YGS-LYS*. İstanbul: Final Yayınları.
- Özbaş, M. & Akad. A & Topçu, A. & Özmen, M. *Türkçe Konu Anlatımı*. Ankara: Analitik (Merkez Yayınları).
- Öztürk, H. & Bayram, A. & Yelkencioğlu, S. & Yılmaz, C. *8.Sınıf Türkçe Konu Anlatımlı*. İstanbul: Formül Yayınları.
- Öztürk, M. (2019). *LGS Türkçe Soru Bankası*. Ankara: Gama Okul Yayınları.
- Sınar, A. *8. Sınıf Türkçe Soru Bankası*. İstanbul: FDD Yayınları.
- Taşel, İ. & Murat, S. & Oğuz, O. & Örskaya, İ. & Güner, Ö. (2006). *Türkçe Konu Anlatımlı-ÖSS*. İstanbul: Final Yayınları.
- Türkçe Konu Anlatımlı-TYT*. Ankara: Kampüs Yayınları.
- Topaloğlu, A. (1989). *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Ünal, M. & Tursun, H. (2019). *TYT Türkçe Soru Bankası*. İstanbul: Karekök Yayınları.
- Ünal, M. (2020). *Beceri Temelli Yeni Nesil Türkçe Soruları*. İstanbul: Karekök Yayınları.
- Üstünova, K. (2002). *Dil yazıları*. (1. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Üstünova, K. (2012). *Geçişlilik-Geçişsizlik Nitelikleri Değişken Olabilir mi?*. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/2 Spring 2012, p.7-14.
- Üstünova, K. (2006/2). *Yüklem, Yalnız Özneyi Mi İçinde Taşır?*, Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. C. 11, S. 11, s. 241-250

- Vural, S. (2012). *Türkçe Konu Anlatımlı*. İstanbul: Palme Yayıncılık.
- Yılmaz, E. (2001). Türkiye Türkçesinde İkili atı Sorunu. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*. C. 49, S: 22001, s.: 250-289.
- Yitgin, Y. & Sınar, A. 8. *Sınıf Türkçe Konu Anlatımlı*. İstanbul: FDD Yayınları.